

บทที่ 12

พฤติกรรมฝูงชน

ศิริพันธ์ อารทวิงษ์

พฤติกรรมฝูงชน เป็นปรากฏการณ์หนึ่งทางสังคม ซึ่งเกิดจากกลุ่มคนที่ขาดระเบียบอย่างทันทีทันใด โดยไม่ได้มีการคาดหมายไว้ล่วงหน้า แต่สภาวะการณ์ต่าง ๆ ทางสังคมขณะนั้นส่งเสริม ซึ่งพฤติกรรมฝูงชนมีความก้าวร้าวรุนแรง และใช้อารมณ์อย่างมาก พฤติกรรมฝูงชนเมื่อเกิดขึ้นมาแล้วควบคุมได้ยาก เพราะการติดต่อทางอารมณ์เป็นไปอย่างรวดเร็ว ทำให้ฝูงชนมีความรู้สึกเร่งด่วนที่จะปฏิบัติการให้เสร็จสิ้นลงไป

ความหมายของคำว่า “ฝูงชน” (Crowd) หมายถึง “คนจำนวนหนึ่งซึ่งมารวมตัวกันในเวลาใดเวลาหนึ่ง โดยมีจุดมุ่งหมาย (goal) ของความตั้งใจร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางด้านจิตใจ และพฤติกรรม นอกจากนี้ยังมีความใกล้ชิดกันมากทางร่างกาย”

Milgram และ Toch ให้ความหมายของ พฤติกรรมฝูงชนว่า “เป็นพฤติกรรมที่เป็นไปเองโดยปกติวิสัย แต่ไม่มีการจัดระเบียบหรือวางแผน หรือ ทำนายได้ล่วงหน้า” (Smelser : 1962, p.8)

ลักษณะของพฤติกรรมฝูงชน

- 1) เกิดขึ้นแบบทันทีทันใด และดำรงอยู่ในระยะเวลาอันสั้น เพราะเกิดขึ้นแบบทันทีเพื่อตอบโต้ต่อสิ่งเร้า หรือ สิ่งกระตุ้น เมื่ออารมณ์ได้รับการตอบสนองเป็นที่พอใจก็จะสลายตัวไป เช่น ฝูงชนที่รวมตัวกันเมื่ออุบัติเหตุ เมื่อรู้ว่าอะไรเป็นอะไรแล้วก็จะสลายตัวไป
- 2) ไม่มีโครงสร้าง หมายถึง ไม่มีการกำหนดสถานภาพ และบทบาท และความสัมพันธ์ของสมาชิกเพราะว่า ฝูงชนเกิดขึ้นแบบไม่ได้คาดไว้ล่วงหน้า และผู้เข้าร่วมในฝูงชนก็มาจากที่ต่าง ๆ และมีประสบการณ์ต่างกัน บางคนอาจจะไม่เคยรู้จักกันเลย
- 3) จำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมในฝูงชนมีจำนวนที่ไม่แน่นอน อาจจะมีจำนวนมากหรือน้อยก็ได้

4) ไม่มีบรรทัดฐานทางสังคมควบคุม คือ บรรทัดฐานทางสังคมเก่าจะถูกทำลายลง แต่บรรทัดฐานใหม่ของฝูงชนจะเกิดขึ้นมาได้ภายหลัง และในสภาวะของฝูงชน บุคคลที่เข้าร่วมจะถูกอิทธิพลของกลุ่มครอบงำให้แสดงพฤติกรรมออกมาในรูปแบบเดียวกัน ซึ่ง Le Bon นักจิตวิทยาสังคมได้กล่าวว่า “บุคคลใดก็ตามที่มาร่วมเข้าเป็นฝูงชนไม่ว่าจะมีแบบแผนการดำเนินชีวิต อาชีพ การศึกษา สติ ปัญญา นิสัยใจคอ อย่างไรก็ตาม จะมีส่วนร่วมในอารมณ์ของฝูงชนนั้น” (เดโช เสาวนานนท์ :2518, p.201) คือบุคคลที่ประกอบเป็นฝูงชนจะมีความรู้สึกนึกคิดไปในรูปแบบเดียวกัน และพร้อมที่จะแสดงพฤติกรรมออกไปในรูปแบบเดียวกันด้วย ซึ่งจากลักษณะนี้จะทำให้พฤติกรรมฝูงชนมีความรุนแรง และไร้เหตุผล

5) ไม่มีตัวตน (anonymity) เพราะฝูงชนประกอบด้วยคนหลายคนไปอยู่ร่วมกัน แต่ละคนจะไม่มีใครสนใจกันเป็นส่วนตัว แต่จะถือว่าทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม และพฤติกรรมของกลุ่มที่แสดงออกมาก็ไม่มีคนต้องรับผิดชอบ เช่น การเผาตึก ก.ต.ป. เมื่อ 14 ต.ค. 2516

6) ไม่มีการเจาะจงตัวบุคคล (impersonality) หมายถึง การแสดงออกของพฤติกรรมของกลุ่ม จะไม่มีการเจาะจงว่าเป้าหมายของการแสดงออกอยู่ที่ใด ซึ่งบางครั้งบุคคลที่ถูกเจาะจงว่าเป็นเป้าหมายในเหตุการณ์ปกติอาจจะเป็นคนที่สนิทสนมคุ้นเคยกับสมาชิกคนใดคนหนึ่งอย่างมากก็ตาม เช่น นาย ก และนาย ข เป็นเพื่อนร่วมสถาบันที่รักใคร่ชอบพอกันมาก คือ มีลักษณะเป็นกลุ่มเรา (in-group) แต่นาย ก และนาย ข ต่างสังกัดพรรคการเมืองคนละฝ่าย ซึ่งในลักษณะนี้ทั้งนาย ก และนาย ข เป็นกลุ่มเขาซึ่งกันและกัน คือเป็นศัตรูกัน เมื่อมีการโจมตีกันระหว่างพรรค ความเป็นเพื่อนก็จะหมดไป เหลือเพียงกลุ่มเราเท่านั้น

7) อยู่ในสภาวะที่ชักจูงได้ง่าย (suggestability) เพราะฝูงชนไม่มีโครงสร้าง ไม่มีหัวหน้า บรรทัดฐานทางสังคมสลายตัว ดังนั้นฝูงชนจึงมีแนวโน้มว่าจะปฏิบัติตามคำชักจูงของบุคคลหนึ่งโดยง่าย ซึ่งบุคคลนั้นก็จะกลายเป็นผู้นำของฝูงชนได้ในภายหลัง เช่น กรณีไฟไหม้หรือ เรือล่ม บุคคลที่แนะแนวทางออกให้กับฝูงชนได้ดี บุคคลนั้นจะกลายเป็นผู้นำ

8) มีการระบาดทางอารมณ์ (emotional contagion) เพราะฝูงชนเป็นกลุ่มคนที่อยู่ใกล้ชิดกันในด้านร่างกาย การติดต่อกันทางอารมณ์จึงเป็นไปได้ง่ายและรวดเร็ว ซึ่งทำให้อารมณ์รุนแรงยิ่งขึ้น การระบาดทางอารมณ์เป็นกลไกที่สำคัญที่ทำให้เกิดพฤติกรรมฝูงชน

สรุป จากลักษณะต่าง ๆ ของพฤติกรรมฝูงชน จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมส่วนใหญ่จะมีความรุนแรง ก้าวร้าว เพราะเป็นการกระทำของกลุ่มที่ไม่มีใครต้องรับผิดชอบ นอกจากนี้ฝูงชนยัง

มีอิทธิพลมาก สามารถครอบงำความรู้สึกนึกคิดของคนที่เข้าร่วมในฝูงชนให้มีอารมณ์ และพฤติกรรมคล้ายตาม โดยปราศจากเหตุผล และความมีสติ ไม่ว่าคน ๆ นั้นจะมาจากภูมิหลังใด ๆ ก็ตาม

การบังเกิดขึ้นของพฤติกรรมฝูงชน จะเกิดขึ้นในสังคมที่ไม่สงบ รุนแรง หรือสังคมที่อยู่ในสภาวะที่กำลังมีการเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่งมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมใหม่ ๆ ความขัดแย้งทางอารมณ์ และพฤติกรรมจะมีมาก พฤติกรรมฝูงชนจะเกิดขึ้นได้ง่ายเพราะ การขัดแย้งทางด้านวัฒนธรรม บรรทัดฐานทางสังคมตลอดจนคุณค่าต่าง ๆ ทางสังคมซึ่งเป็นสาเหตุที่สำคัญที่ทำให้เกิดพฤติกรรมฝูงชนมากกว่า สาเหตุที่เกิดจากความอดอยาก หรือ ความยากจน เช่น ประเทศไทยในปี 2516 มีความขัดแย้งกันอย่างมากทางสังคมระหว่าง รัฐบาล และ นักศึกษาประชาชน ทำให้พฤติกรรมฝูงชนเกิดขึ้น และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงผู้บริหารประเทศในเวลาต่อมา เป็นต้น

ประเภทของฝูงชน

นักสังคมวิทยาโดยทั่วไป ได้แบ่งประเภทของฝูงชนออกเป็น 4 ประเภท คือ

1) casual crowd หมายถึง ฝูงชนที่มารวมกันโดยไม่มีจุดมุ่งหมายเฉพาะ เป็นแต่เพียงมีความสนใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่งเหมือนกันชั่วคราว แล้วก็สลายตัวไป เช่น การเกิดอุบัติเหตุตามท้องถนน หรือ การโฆษณาขายสินค้าตามย่านชุมชน จะดึงดูดคนมารวมกันชั่วคราว แล้วก็สลายตัว ซึ่งฝูงชนประเภทนี้ จะพบได้โดยทั่วไปตามที่ชุมนุมชน หรือตามเมืองใหญ่ ๆ

2) conventional crowds เป็นฝูงชนที่มีความหมายมากกว่าประเภทแรก เพราะการรวมกันของฝูงชนจะมีสัญลักษณ์บางอย่างควบคุมอยู่ คือ จะมีแบบแผน หรือความสำนึกเป็นพวกเดียวกันควบคุมอยู่ เช่น การดูกีฬา ภาพยนตร์ ดนตรี การอภิปราย หรือปาฐกถา จะมีการกำหนดเวลา สถานที่เอาไว้ล่วงหน้า และสมาชิกที่เข้าร่วมจะต้องปฏิบัติตามแบบแผนที่กำหนดไว้ เช่น นั่งตามที่นั่ง การเชียร์ การชมเชย จะแสดงออกตามบรรทัดฐานทางสังคม คือ การให้ร้องปรบมือ

3) acting crowd เป็นฝูงชนที่มีการเคลื่อนไหวเสมอ พร้อมทั้งจะแสดงออก การแสดงออกของฝูงชนประเภทนี้จะก้าวร้าว รุนแรง แข็งทำลาย ซึ่งเป็นประเภทที่ได้รับความสนใจจากนักสังคมวิทยา และนักรัฐศาสตร์มาก เพราะการระบอบทางอารมณ์จะเป็นไปอย่างรวดเร็ว และเร่งด่วนในการปฏิบัติการ ฝูงชนประเภทนี้ได้แก่ Mob ประเภทต่าง ๆ

4) **expressive crowd** เป็นฝูงชนที่แสดงออกถึงอารมณ์ที่ตื่นเต้น สนุกสนาน เฮฮา ป่าเถื่อน มั่วเมา เช่น การเดินร่ำ กระต๊อบเท้า หรือปรบมือให้จังหวะ การมั่วสุมทางเพศ เป็นต้น ฝูงชนประเภทนี้ได้ชื่อ อีกอย่างหนึ่งว่า **dancing crowd**

รูปแบบหรือชนิดของพฤติกรรมฝูงชน

รูปแบบหรือชนิดของพฤติกรรมฝูงชน แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

1) **ผู้ดูหรือผู้ฟัง (audience)** เป็นฝูงชนที่มีจุดสนใจอยู่ที่สิ่งเร้าภายนอก อันอาจจะมาจากเดียวหรือสองทาง ฝูงชนชนิดนี้ ได้แก่ ฝูงชนประเภท **causal** และ **conventional crowd** ฝูงชนจะถูกดึงดูดอารมณ์ให้เคลื่อนไหวไปตามจังหวะของการเร้า ทำให้อารมณ์คล้อยตาม และทวีความรุนแรงขึ้น ซึ่งบางสถานการณ์ เช่น การชุมนุมทางการเมือง (การหาเสียงของผู้สมัครผู้แทน) หรือ การดูกีฬา ถูดนตรี ผู้ดูได้รับการเร้าอารมณ์มาก ๆ อาจจะขยายอารมณ์ต่อเนื่องไปเป็นฝูงชนประเภทอื่นได้

2) **ฝูงชนที่บ้าคลั่ง (mob)** เป็นฝูงชนที่ถูกกระตุ้นหรือเร้าอารมณ์ ให้แสดงออกถึงพฤติกรรมที่รุนแรง มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางอารมณ์ และพฤติกรรม มีจิตใจที่มุ่งมั่น จะแสดงออกถึงพฤติกรรมที่ก้าวร้าว มีจุดหมายของการกระทำที่แน่นอน และมีความเร่งด่วน ในการปฏิบัติการให้เสร็จสิ้นลงไป

ก. จุดมุ่งหมายของ mob โดยทั่วไป เพื่อเป็นการระบายความเคียดแค้น ความอึดอัดอันตันใจ ความตึงเครียดทางอารมณ์ หรือความกลัว ซึ่งในบางครั้งหาเป้าหมายของการกระทำไม่ได้ ก็อาจจะมีการหาแพะรับบาป มาเป็นเป้าหมายของการระบายอารมณ์แทน เช่น ในสังคมที่มีความกดดันทางเศรษฐกิจมาก แต่หาเป้าหมายที่เป็นต้นเหตุที่แท้จริงไม่ได้ ดังนั้นเป้าหมายจะมุ่งไปสู่คนบางกลุ่ม เช่น นายทุน หรือครอบครัว นายทุน ซึ่งฝูงชนมีความคิดว่าเป็นตัวการที่ก่อให้เกิดความกดดันทางด้านเศรษฐกิจ ดังนั้น นายทุนหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับนายทุน จะกลายเป็นแพะรับบาปไป

ข. ประเภทของ mob หรือฝูงชนที่บ้าคลั่ง แบ่งออกเป็นหลายประเภทตามจุดประสงค์ และความรุนแรง เช่น

lynching mob เป็น mob ที่รุนแรงที่สุดมุ่งหมายชีวิต เช่น การรุมประชาทัณฑ์ การจับผู้ที่คิดว่ากระทำผิดแขวนคอ เป็นต้น

การจลาจล (riot) เป็น mob ประเภทหนึ่งที่มีจุดประสงค์ที่จะเรียกร้อง ประท้วง ทำร้าย หรือคัดค้านการกระทำบางอย่าง เช่น การจลาจลด้านเชื้อชาติ ศาสนา และความยุติธรรม เป็นต้น

orgy เป็นฝูงชนประเภทที่สนุกสนานรื่นเริงไปในทิศทางที่เสเพล เช่น การมั่วสุมทางเพศ การคลังเต็นรำ กินเหล้า ซึ่งนำไปสู่ความสนุกสนานที่เลยเถิด เป็นการปลดปล่อย ความตึงเครียด ซึ่งเกิดจากบรรทัดฐานทางสังคมที่ควบคุมพฤติกรรมอยู่

ฝูงชนที่แตกตื่น (panic) เป็น mob ประเภทที่ตื่นตกใจกลัว การระบอบทางอารมณ์เกิดขึ้นโดยไม่ต้องมีสิ่งเร้า เพราะสถานการณ์มันทำให้เกิดความตื่นกลัวโดยไม่ได้คาดเอาไว้ล่วงหน้า เช่น ไฟไหม้ เรือล่ม น้ำท่วม ฝูงชนจะตื่นตกใจกลัวจนหมดความรู้สึกรับควบคุมตัวเอง ทำอะไรไม่ถูก หาทงหนีไม่ถูก Smelser นักสังคมวิทยา กล่าวว่า “ฝูงชนที่แตกตื่น เป็นฝูงชนที่รู้สึกตัวว่าอยู่ในอันตรายอันยิ่งใหญ่ไม่มีทางหนี หรือมีทางหนีมากมายแต่หนีไม่ได้” ในสภาวะของฝูงชนที่แตกตื่น ผู้นำจำเป็นอย่างมากในการที่จะแนะแนวทางหรือวิธีการหาทางออกให้ปลอดภัย

การควบคุมฝูงชน

โดยปกติธรรมดาแล้ว การควบคุมฝูงชนทำได้ยาก เพราะฝูงชนมีลักษณะที่มีการติดต่อทางอารมณ์ และความรู้สึกนึกคิดเร็วมาก พร้อมกันนั้นจะมีการเร่งด่วนในการปฏิบัติการให้เสร็จสิ้นลงไป ดังนั้น การควบคุมฝูงชนจะทำได้ก็ต่อเมื่อฝูงชนเพิ่งเริ่มเกิดขึ้น เพราะถ้าฝูงชนเกิดขึ้นแล้ว การควบคุม หรือสลายฝูงชนจะทำได้ยาก สิ่งที่สามารถควบคุมฝูงชนได้ คือ

1) ตัวสมาชิกที่เข้าร่วมฝูงชนเอง โดยผู้เข้าร่วมในฝูงชนไม่เกิดอารมณ์คล้อยตามอันเนื่องมาจากผลประโยชน์ไม่สอดคล้องต้องกัน หรือ ความคิดเกี่ยวกับศีลธรรมยังควบคุมอยู่ การเข้ามณีกกำลังก็ทำได้ยาก

2) ผู้นำของฝูงชน ซึ่งเกิดขึ้นในภายหลัง เพราะในสภาวะการณ์ของฝูงชน คนจะเกิดความขัดแย้งไม่แน่ใจจึงต้องการผู้นำ และบุคคลที่สามารถแนะแนวทางปลดปล่อยอารมณ์ได้อย่างชัดเจนจะได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำ ซึ่งผู้นำของฝูงชนที่เกิดขึ้นโดยปกติจะเป็นบุคคลที่ในเหตุการณ์ธรรมดาแล้วเขาจะเป็นผู้นำได้ยาก เพราะมักจะเป็นคนที่คิดน้อย ไม่มีหน้าที่หรือผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ แต่อาจจะได้รับผลประโยชน์ตอบแทนได้ในภายหลัง ในกรณีที่ผู้นำที่เกิดขึ้นเป็นคนดี มีศีลธรรม คิดการณ์ไกลแล้ว อาจจะแนะแนวทางที่ดีให้แก่ฝูงชนอันนำไปสู่ความสงบเรียบร้อยได้

3) ควบคุมจากภายนอก คือ

ก. โดยดีนฟ้าอากาศ เช่น ในฤดูหนาว พฤติกรรมฝูงชนเกิดขึ้นได้ยากเพราะคนอยู่แต่ในบ้าน

ข. โดยการเข้าแทรกแซง (intervention) โดยการพยายามแยกหัวหน้าออก หรือพยายามสร้างจุดสนใจขึ้นหลาย ๆ จุด เพื่อฝูงชนจะได้แยกเป็นกลุ่มเล็ก ๆ

ค. โดยการใช้กำลัง ซึ่งเป็นวิธีที่รุนแรงไม่เป็นที่นิยมเพราะอาจลุกลามไปสู่เรื่องอื่น ๆ ได้

ประโยชน์ของพฤติกรรมฝูงชน

แม้ว่าโดยทั่วไป พฤติกรรมฝูงชนจะมีความรุนแรง แต่ในบางครั้งเราสามารถนำสภาวะการณ์ของฝูงชนมาใช้ในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคมได้ โดยอาศัยการระบอบทางอารมณ์เป็นหลัก เพราะการระบอบทางอารมณ์ภายใต้การควบคุม เป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกของสังคมได้ระบายออกถึงอารมณ์ที่เก็บกด และตึงเครียด อันเนื่องมาจากกฎเกณฑ์ข้อบังคับของบรรทัดฐานทางสังคม นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความสนิทสนมเป็นส่วนตัว ทำให้เกิดความเข้าใจ และไว้วางใจซึ่งกันและกัน เช่น

1) งานเลี้ยง งานเต้นรำ หรือการแข่งขันกีฬา เป็นการผ่อนคลายพิธีการที่ตึงเครียดลง เพราะบรรยากาศเป็นกันเอง เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลขึ้น เช่น นายกับลูกน้อง เพื่อนร่วมงาน หรือเพื่อนต่างวงการ จากการเป็น พวกเขา (out-group) มาเป็น พวกเรา (in-group) ซึ่งจะเป็นผลไปถึงประสิทธิภาพในการทำงานดีขึ้น มีการประสานงาน เข้าใจกัน

2) อาศัยสภาวะการณ์ของฝูงชนสนับสนุนอาชีพ หรือ ความสำคัญของตนเอง ซึ่งเป็นจิตวิทยาของฝูงชน นักแสดง หรือนักพูด ทราบดีว่าห้องขนาดเล็กจะทำให้การระบอบทางอารมณ์เป็นไป得更เร็ว นอกจากนี้ บางคนจะลงทุนจ้างคนที่เราเรียกว่า “หน้าม้า” มาเป็นผู้นำในการปรบมือให้ร้อง แสดงความพอใจ เพื่อตึงจุดความรู้สึกอารมณ์ของผู้ดู หรือผู้ฟัง ให้คล้อยตามเป็นต้น

พฤติกรรมฝูงชน เป็นพฤติกรรมที่รุนแรง ก้าวร้าวมาก เพราะเป็นการดึงบุคคลให้ออกจากการควบคุมของบรรทัดฐานทางสังคม รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ จึงระมัดระวังกันอย่างมาก โดยเฉพาะในประเทศที่เพิ่งพ้นวิกฤตการณ์จู่หน้ามาใหม่ ๆ ผู้นำของประเทศมักจะออกข้อห้ามว่า “ห้ามการชุมนุมกันของประชาชนตั้งแต่ 3 คนขึ้นไป” เพราะการชุมนุมกันของคน 2-3 คน อาจนำไปสู่ฝูงชนขนาดใหญ่ ซึ่งสร้างความวุ่นวายให้กับประเทศได้

บรรณานุกรม

1. เดโซ เตวานานนท์ 2518 *จิตวิทยาสังคม* (ก.ท. : โอเดียนสโตร์)
2. ประเสริฐ แยมกสินพึ้ง 2519 *พฤติกรรมร่วม* (พระนคร : สำนักคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ)
3. Broom L. and Selznick P. 1955 *Sociology* (NY : Raw Peterson and Co.,)
4. Lang, Kurt and Lang, Engel Gladys 1961 *Collective Dynamics* (NY : Thomas Y. Crowell Company)
5. Smelser J. Neil, 1962 *Theory of Collective Behavior* (NY : Freepress)
6. Turner H. Ralph and Killian M. Lewis, 1957 *Collective Behavior* (NJ : Prentice-Hall)

social contagion

(การแพร่ระบาดทางสังคม)

เกี่ยวกับกลุ่มโดยเฉพาะที่มีความสัมพันธ์ติดต่อกัน จนกระทั่งกลุ่มสมาชิกส่วนมากได้ร่วมกันในความรู้สึกอย่างรวดเร็ว เพื่อว่ากลุ่มทั้งหมดจะรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมุ่งไปยังปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น มักจะเป็นปรากฏการณ์ที่เกี่ยวกับความตื่นเต้น กลังไคล้ ตีนกั่ว เป็นต้น